

KIRIM HANI SAHİB GİRAY DEVRİ İLE İLGİLİ BAZI KAYNAKLAR 1

Dr. Özalp GÖKBİLGİN

Sahib Giray devri ile ilgili elyazması kaynaklar pek fazla değildir. Mevcut olanlar da Kırım tarihini genel bir şekilde inceleyen umumî mahiyetteki eserlerdir. Esas konuya geçmeden önce bu genel mahiyetteki eserleri kısaca gözden geçirmeyi faydalı bulduk.

Paris Millî Kütüphanesinde Kırım tarih ve müesseseleri ile ilgili altı tane elyazması eser mevcuttur. Bunlardan iki tanesi birbirinin aynı olup, 1891 yılında İstanbul'da neşredilmiştir. Yazarı Kırım Hanları soyundan gelen Halim Giray'dır. Gülbün-ü Hanan (Hanların Gülağacı) adını taşıyan bu eser Paris Millî Kutüphanesinin Şark Elyazmaları bölümünde bulunmaktadır 2.

Diğer elyazması eserler de şunlardır :

— Aynı bölümde "supp. turc. No. 515" de kayıtlı eser, 1475 tarihinden 1777 yılına kadar hüküm süren Kırım Hanlarının tarihidir.

— "Supp. turc 874" No.lu elyazması, ilk ondört Kırım Hanının tarihidir. Fakat çok muhtasar ve genel mahiyette bir eserdir.

— "Supp. turc No. 884" de kayıtlı elyazması Kırım Hanlarının hukukî statüleri ile ilgili bir metindir. İdarî bazı konular ile kurumlar hakkında verdiği bilgiler bakımından kıymetlidir.

— "Supp. turc. No. 1008", bazı coğrafi isimleri ihtiva ettiğinden, meskûn yer isimlerinin teşhisinde bilhassa yararlıdır.

Tarih-i Sahib Giray Han isimli elyazması, bize bu devir hakkında en mufassal bilgi veren en eski kaynaktır. Şimdiye kadar iki nüshasının mevcut olduğu bilinmektedir. Bunlardan birisi Paris'te, diğeri Leningrad'ta bulunmaktadır.

1 25 - 30 Haziran 1970 tarihleri arasında Strasbourg'da toplanan "XIII Altaistik Kongresi"ne tebliğ olarak sunulmuş ve "Cahier du Monde Russe et Soviétique" C.XI (3 e Cahier) de neşredilmiştir.

2 Bibliotheque Nationale de Paris, Section des manuscrits orientaux supp. turcs. No. 1116, 1274.

Paris nüshası, Millî Kütüphanenin Şark Yazmaları Bölümünde supp. turc No. 164 de kayıtlıdır. 19,5 cm. x 12 cm. boyutunda 81 varaktan ibaret olan el-yazması, "receb 1061" hicrî (1651 yılı temmuz ayı ortaları) tarihini taşımaktadır. Osmanlı türkçesiyle yazılmıştır. Yazarı Nidaî Remmal Hoca'dır. Bununla beraber E. Blochet, Türk Elyazmaları kataloğunda: "...Sahib Giray'ın isim konulmamış ve yazarı belirtilmemiş tarihi" demekte ve şunları ilave etmektedir: "...bu eserin yazarı ismini zikretmemektedir" ³. Halbuki yazar üç ayrı yerde isminden bahsetmektedir. Birincisi 58a sayfasının sekizinci satırında, ikincisi 78b sayfasının son satırında sonuncusu da 79b sayfasının ilk satırında... Ayrıca sadece Leningrad nüshasında bulunan bir şiirin (199 sayfada) sonunda ilk ismi "Nidaî" mahlâsını zikretmektedir.

Sahib Giray'ın ölümünden sonra kızlarından Nuri Hanî ⁴, merhum hanın hocası olan Nidaî Remmal Hoca'dan, "...han babasının serencamın rivayet ve hikâyet edüb, ol kitab sebebi ile tâ kıyamete değin yad olub, hayır dua ile anılması" için ricası üzerine bu eser kaleme alınmıştır. Remmal Hoca yazdığı bu tarihte, Sahib Giray'ın, İstanbul'dan hareketinden itibaren, halefi Devlet Giray'ın gönderdiği Bölük Giray adlı mirza ⁵ tarafından öldürülmesine kadar geçen devredeki olayları anlatmıştır. Bu yazma eserde Kırım'la Kafkas kavimlerinin, bilhassa Çerkez ve Nogay'larla olan ilişkilerile, aynı şekilde Rusya ve Buğdan ile olan münasebetlere geniş yer verilmiştir.

Leningrad nüshası, Leningrad Üniversitesi Şark Yazmaları Bölümünde (No. 488) bulunmaktadır. 215 sayfadan ibaret olup, bunun baş ve sonunda altı sayfası rastgele yazılmış, asıl eserle ilgisi olmıyan yazılardır. Paris nüshasında mevcut baştaki 12 varak eksiktir. Bu 12 varakta, Sahib Giray'ın İstanbul'dan hareketinden itibaren Kırım'a varıncaya kadar olan olaylar ve yolculuk anlatılmaktadır. Bu eksikliğe rağmen Leningrad nüshası "Tevarih-i Remmal Hoca, vukuat-ı Sahib Giray Han" şeklinde bir başlıkla başlamaktadır. Bu başlığın sonradan ilâve edilmiş olması mümkündür.

Leningrad nüshası tarihsizdir. Fakat Paris nüshasından daha yeni olması muhtemeldir. Zira daha modern ve seçkin bir lisanla kaleme alınmıştır ve farsça tabirler daha fazladır. Leningrad nüshası, pek mumtazam bir şekilde olmamakla beraber, harekelenmiştir ve yazı daha okunaklıdır. Muhakkak olan birşey varsa, o da bu her iki nüshadan hiçbirisinin Remmal Hoca'nın elinden çıkmadığıdır. Zira Remmal Hoca'nın, Sahib Giray Han'ın tahta çıktığı 1532 senesinde

3 BLOCHET, E., Catalogue des Manuscrits turcs... Paris; 1932-1933, 2. c.

4 Sahip Giray Han'ın bütün erkek çocukları (Gazi Giray, Emin Giray, Hacı Giray ve Selâmet Giray) kendisile beraber veya bir müddet sonra katledildiklerinden sadece kız çocukları hayatta kalmışlardır.

5 Mirza, farsça "mirzade, emirzade" kelimelerinden gelmektedir. "Hükümdar soyundan gelen" anlamında bir ünvan olup, Kırım'da genellikle asillere ve ileri gelenlere verilirdi.

bir yaşında olduğunu kabul etsek, elyazmasının tarihi olan 1651 yılında 131 yaşında olması gerekirdi.

Mevcut iki nüsha arasında bazı ayrılıklar vardır: Paris nüshasındaki kelime sonunda bütün 'B' (ب) ler ve hemen hemen bütün baştaki 'T' (ط)ler, Leningrad nüshasında "P" (پ) ve "D" (د) olmaktadır. Meselâ: konub- konup, turur iken - durur iken, tag - dag. Ayrıca Paris nüshasında sık sık geçen "Hazretleri" kelimesi, Leningrad nüshasında genellikle geçmemektedir.

Paris Millî Kütüphanesinde bu eserin bir Fransızca tercümesi bulunmaktadır ⁶. Bu tercüme 1740 yılında M. le Roux isimli bir müsteşrik tarafından İstanbul'da yapılmış olup 269 sahifeden ibarettir. Dili XVIII yüzyıl Fransızcası olduğundan, M. le Roux'nun kullandığı bazı tabir ve kelimeler bugün kullanılmamaktadır. Bu tercümenin en büyük faydası, eskitürkçe bazı tabirlerin Fransızca karşılıklarını bulmakta görülmektedir. M. le Roux genellikle özetliyerek ve hatta bazı cümleleri atlayarak tercüme etmiştir. Tercümeğe esas olarak ta Paris nüshasını almıştır. Leningrad nüshasını görmediğini zannediyoruz. Bunu aşağıdaki şu misallerden anlamak mümkündür :

Paris nüshasının 40 b varlığında şu cümle yer almaktadır: "...kendü dahi kapu halkının tuğcı ve tüfenkçisi ve yarar kulları ve yeniçeriler çerisi ve dört Karaçi ve Oglangiyun Begleri ve İçki Begleri ve iştihar bulmuş tatar serverleri, cümle yegirmi bin adam cem' olub...." Leningrad nüshasında "tuğcı" kelimesi "tobcı" şeklinde geçmektedir. Üstelik Leningrad nüshasında "Oglangiyun Begleri" tabiri bulunmamaktadır. Fransızca tercümesi sadece Paris nüshasındaki şekliyle çevrilmiştir. Aynı şekilde Leningrad nüshasında ilave edilen ve Paris nüshasında bulunmayan cümlelerin Fransızca terümesinde de bulunmadığı görülmektedir ⁷.

"Tarih-i Sahib Giray Han" adlı bu yazma eser, han ailesinden birinin İstanbul'da rehin olarak bulundurulmasına rağmen, Kırım'ın, İmparatorluk camiasında bir nevi bağımsız bir idareye sahip olduğunu göstermektedir. Yine bu yazma eserden, Sahib Giray Han'ın tatarları göçebe hayatından kurtarıp, toprağa bağlı, köylerde yerleşik topluluklar haline getirme yolundaki gayretlerini öğreniyoruz.

Tarihî değerinin yanında bu eser bize o devir tatarlarının örf ve adetleri, yaşayış tarzları hakkında bilgi vermektedir. Meselâ tatarların :

—İşkence tatbik ettiklerini çeşitli örneklerle, matem işareti olarak elbiselerini ters giydiklerini, hiddetlendikleri zaman diz çöktüklerini, bal şarabını (hydromel) çok sevdiklerini ve içip sarhoş olduklarını, at eti yediklerini öğreniyoruz.

⁶ Bibliotheque Nationale de Paris, fonds français, nouvelles acquisitions, No. 4030.

⁷ Paris nüshası : P. 43a; Leningrad nüshası : L 89.

Osmanlı İmparatorluğu Mühimme Defterlerindeki kayıtlar 1554 yılından itibaren başlamaktadır. Yani Sahib Giray'ın Han'ın ölümünden üç yıl sonrakiki olaylar ile ilgili olduğundan bu devir ile ilgili bir vesikaya raslanmamaktadır.

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivinde Sahib Giray Han devri ile ilgili iki vesika bulunmaktadır. Bunlardan birincisi (No. E. 1308, 3. vesika) Kanuni Sultan Süleyman'a gönderilen bir mektuptur. Mektubun yazarı Sahib Giray Han'ın kötü idaresinden yakınmakta ve gösterilen bütün gayretlere rağmen Han ile Kalgay⁸ İslâm Giray Sultan arasında bir barış ve anlaşmanın sağlanamadığından bahsetmektedir. Kırım'da barışın sağlanması için başka bir hanın tayinini telkin etmektedir.

Topkapı Sarayı Müzesindeki ikinci vesika ise⁹, İslam Giray Sultan'ın¹⁰ padişaha gönderdiği tarihsiz bir mektubudur. İslâm Giray, bu mektubunda, "Sahib Giray han, han olunub gönderilüb geleluden berü bunca yıldır ki rast ve dürüst bir fi'ili ve kavli olmayub sahih ve hususi maddeler hod külliye ve defa'atla ve kerratla ol 'ali dergaha 'arz" olduğu bildirilmektedir. Şayet padişah hanlığı kendisine vermiyecekse, Saadet Giray'a vermesi tavsiye edilmektedir. Bu takdirde İslâm Giray, Ejderhan Hanlığı ile yetineceğini ve padişaha sadık bir kul olacağını belirtmektedir. Bu istekleri yerine getirilmezse Sahip Giray'a tâbi olmayacağını ve Kırım'ı terketmiyeceğini ilâve etmektedir. Mektubun sonunda, mektubu getiren Şeyhzade Şaban Efendi'ye "ba'zı ağız haberleri" olduğu da kaydedilmektedir.

8 Veliht

9 Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi, vesika no. E. 2365.

10 İslâm Giray, Sahib Giray Han'dan hemen önce 1532 yılında bir sene kadar Kırım Hanı olarak hüküm sürmüştür.